

TEHNIKA I INFORMATIKA U OBRAZOVANJU

3. Internacionalna Konferencija, Tehnički fakultet Čačak, 7–9. maj 2010.

TECHNICS AND INFORMATICS IN EDUCATION

3rd International Conference, Technical Faculty Čačak, 7–9th May 2010.

UDK: 72.032(497.11) Nis

Stručni rad

RIMSKA ARHITEKTURA NA PODRUČJU GRADA NIŠA

Marijana Bačanin¹

Rezime: Proučavanje i interesovanje za rimsku arhitekturu u našoj zemlji raste. Rimski Naissus je bio rodno mesto cara Konstantina i veliko i značajno sedište provincije Gornja Mezija. Imajući u vidu činjenicu da će se 2013. godine obeležiti 1700 godina Milanskog edikta koji je proglasio car Konstantin, značaj Naissusa, kao njegovog rodnog grada, naročito dobija na značaju.

U okviru nastavne jedinice Uvod u arhitekturu i građevinarstvo, za VI razred osnovne škole, učenicima se prezentuju i podaci vezani za ostatke rimske arhitekture na području Niša. Cilj je upoznavanje učenika sa značajem i vrstama građevinskih objekata iz antičkog perioda, koji se nalaze na teritoriji grada u kome žive, namenom i načinima gradnje tih objekata i poređenje sa savremenim građevinama koje nas okružuju. Izvršena je korelacija sa nastavnim predmetima Istorija i Život ljudi u prošlosti, za V razred osnovne škole.

Ključne reči: Naissus, Medijana, car Konstantin.

ROMAN ARCHITECTURE IN NIŠ

Summary: Research and interest in Roman architecture is growing in our country. Roman Naissus was the birthplace of Emperor Constantine, the great and important seat of the province of Upper Moesia. Bearing in mind the fact that the 2013th, 1700 years of the Edict of Milan, which declared the Emperor Constantine, will be marked, the importance of Naissus, as his hometown, grows.

In the teaching units of Introduction to Engineering and Architecture, for the sixth grade of elementary school, we present to our students the data remains of Roman architecture in the area of Nis. The aim is to familiarize students with the importance and types of buildings from the ancient period, which is located on the territory of the city where they live, purpose and construction of buildings and comparison with modern buildings that surround us. Correlation was made with curricular subjects of history and life of people in the past, for the fifth grade of elementary school.

Key words: Naissus, Median, Emperor Constantine

¹Marijana Bačanin, prof TO, OŠ "Sreten Mladenović Mika", Šabačka 20, Niš, E-mail: dntos_nis@yahoo.com

1. UVOD

Proučavanje antičkog Naissusa i njegove arhitekture temelji se na literaturi, epigrafskim i arheološkim izvorima koji su, uglavnom, fragmentarni, posebno kad su u pitanju pisani izvori.

Epigrafski spomenici, koji sadrže vesti o stanovništvu, vojnim, ekonomskim, verskim i drugim prilikama u gradu, skoro potpuno nedostaju. Jedan deo epigrafskog materijala u vidu kamenih spomenika, nadgrobnih, zavetnih ili građevinskih, urezan natpis na latinskom jeziku, zahvataju veoma dug period od oko šest vekova (od dolaska Rimljana u ove krajeve, pred kraj I veka n.e, pa do pada Istočnog rimskog carstva u VI veku n.e). Nažalost, najveći deo ovog materijala je, kroz istoriju, korišćen kao sekundarni građevinski materijal za zidanje kula i bedema i može se uočiti u zidinama niške Tvrđave. Zanimljivo je istaći da je prvi lapidarijum (zbirka kamenih spomenika) organizovan u Nišu još 1887. godine i jedan je od prvih u tadašnjoj Srbiji.

Arheološki podaci su brojni, zahvaljujući okolnosti da se srednjovekovni, pa i moderni Niš razvijao iznad antičkog grada, tako da su prilikom različitih iskopavanja otkrivene brojne građevine, komunalni objekti, grobovi i grobnice koje daju upečatljivu sliku o prostanstvu i organizaciji antičkog grada.

Složenu, veoma razučenu shemu antičkog Naissusa upotpunjavaju različiti objekti otkriveni i istraženi prilikom izgradnji: Medijana, koja se prostire na levoj obali Nišave, prostor niške Tvrđave, nekropola u Jagodin - mali, koja je na desnoj obali Nišave, lokalitet u podnožju Vinika, na desnoj obali Nišave, terme kod Sokolane, utvrđenje sa nekropolisom na Trgu Oslobođenja, predeo rimskog utvrđenja na Gorici i mnogi drugi.

2. KRATAK PREGLED ISTORIJE GRADA NIŠA

U predrimskom periodu današnje krajeve Niša naseljavali su: Iliri, Tračani, Kelti i neki drugi narodi. Kelti su u III veku pre n.e. porazili Ilire, zauzeli ove krajeve i Nišu dali ime *Naissus*, što znači "Vilin grad", a po starom paganskom verovanju da se iz niških bara pojavljuju vile, grad je dobio ime po "Vilinoj reci", *Navissus*, kako su Kelti nazivali reku Nišavu.

U II veku n.e. Rimljani su od Niša načinili vojnički grad koji je dobio status municipata (*MUNICIPIUM*) - slobodnog grada.

Aleksandrijski astronom prvi put pominje Niš 161. godine n.e.

U periodu procvata Rimskog carstva (306. godine) za cara je proglašen *FLAVIJE VALERIJE KONSTANTIN*, koji je Niš učinio carskim gradom, što je dovelo do ogromne građevinske ekspanzije, koja i danas krasi istoriju Niša.

441. godine, došlo je do velike najezde Huna na Balkan, kada su razoreni mnogi gradovi, pa i Niš.

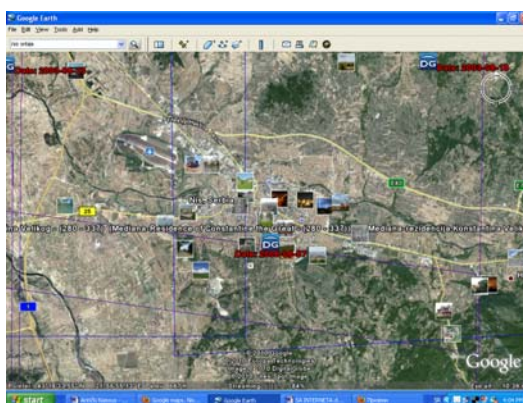
Od VI veka počinje naseljavanje Slovena na Balkansko poluostrvo, pa se Niš razvija kao Vizantijski grad sa slovenskim stanovništvom i u tom periodu vlada vizantijska carica Teodora.

1183. godine, srpski župan Stevan Nemanja zauzima Niš.

Od 1386. godine Niš je bio pod Turskom vlašću i oslobođen je 29. decembra 1877. godine.

3. POLOŽAJ

Antički Naissus ležao je na raskrsnici transbalkanskih puteva i zauzimao je središnji položaj u rimskoj provinciji Gornja Mezija (Moesia Superior), koja je organizovana već u I veku n.e i približno je zahvatala teritoriju današnje Srbije, a sam grad Naissus se nalazio na prostorima današnjeg grada Niša.

4. GRAĐEVINE IZ RIMSKOG PERIODA

Antički Naissus kao grad, vojničko uporište, ekonomsko i kulturno središte prostrane teritorije, podizan je sa ambicijom da dostigne veličinu carskih gradova. Imao je odličan položaj, prirodna bogatstva i privredu, pa je samim tim imao i građevine koje su, u to vreme, ugledniji carski gradovi imali - puteve, palate, kupatila, akvadukt, nekropole i drugo. Funkcionalnost i sklad u arhitekturi, graditeljska veština i solidnost, odlikuju gotovo sve dosad otkrivene zgrade iz tog perioda. Materijal koji je korišćen je probran, kvalitetan i skup. Korišćen je najbolji krečnjak, oblikovan veštom rukom klesara, tehnološki skoro savršena opeka, čvrst i kvalitetan malter, raznobojni mermer i mnoštvo ukrasa u vidu statua, mozaika i freski. Ekonomski prosperitet privukao je u grad i vešte zanatlije i trgovce. Grad je sa svojom okolinom bio povezan solidno građenim i brižno održavanim putevima. Okosnicu grada činio je vojni logor, od sredine II veka n.e., sagrađen od kamena, na površini od oko 2 ha. U njegovoj blizini, vremenom je niklo naselje civila sa javnim objektima (kupatila, hramovi, radionice, magacini, žitnice i slično). Ulice grada su se ukrštale pod praim uglom, sa tačnom orijentacijom prema stranama sveta, popločane

kamenim pločama. Široke su do 4,5m i imaju slivnike. Uz ulice je postojao *portik* sa stupcima na koji su izlazile građevine. Grad je imao kanalizacionu mrežu. Radionice za preradu metala nalazile su se na prostoru oko džamije, a raskošne građevine sa mermernim stubovima, mermernom oplatom i raskošnim *kapitelima*, freskama i zidnim mozaikom, nalazile su se kod "Pašinog konaka", na raskrsnici glavnih gradskih saobraćajnica. Grad je zahvatao površinu od 20 do 25 ha.

4.1. VODOVOD

Grad takvih razmera, sa svojim javnim kupatilima - termama, snabdevan je vodom iz obližnje Kameničke reke, na čijem je izvoru bila urađena rimska kaptaza. Od tog mesta do grada (oko 8km), vodio je akvadukt (aquaeductus), sagrađen u obliku masivnog zida od kamena, debljine oko 1,65m. Vodovod je sproveden kroz sredinu tog zida, tako što su poređane vodovodne cevi dužine 1,25m, širine 0,54m i debljine zidova od 0,35m. Cevi su pravljenе od dobro pečene zemlje, okrugle su i na jednom kraju šire (slične današnjim).

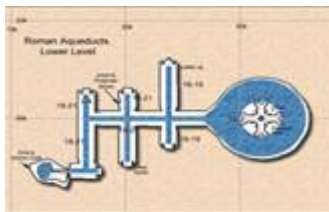

Sam zid je od maltera, kamena i tucane cigle. Na mestima gde je ukopavan u zemlju, gornja strana je svedena u polukrug, a gde je morao da se podiže preko prepreka, spolja je izgledao četvrtast.

Prilikom arheoloških iskopavanja u drugoj polovini prošlog veka, na teritoriji koju je zahvatala Mediana a na potezu gde se sada nalazi struktura "Elektronske industrije", otkrivena je jedinstvena građevina na ovim prostorima antički vodotoranj-*castellum aquae*.

Vodotoranj se nalazio na oko 500 m. jugozapadno od najluksuznijeg dela Mediane a blizu vodotoranja se nalazila jedna Villa rustica, prema njoj je vodio jedan manji kanal za vodosnabdevanje. Vodotoranj je postavljen tako da se vodosnabdevanje moglo vršiti putem sile zemljine teže. Nije pronađen izvor sa kojeg se napajao vodotoranj ali se pretpostavlja da je bio na području Niške Banje koja je inače bogata i termalnim i drugim izvorima.

Kanal koji je vodio do tornja visine i širine je 60 cm. A zidan je od lomljenog kamena i oblucima povezanih malterom. Dno kanala izrađeno je od lomljenog kamena i opeka takođe zalivenih malterom. Preko dna je nanešen poseban sloj ružičastog vodootpornog maltera kojem je dodata sitno tucana opeka ovakvim malterom je pokrivena i unutrašnja površina zidova kanala. Ispred vodotoranja se nalazila ustava koja je služila za kontrolu protoka vode iz kanala. Blok od kamena dimenzija 90x64x15 cm. Sa uklesanim žlebom upravno na pravac pružanja kanala predstavljao je pregradu čijim se podizanjem i spuštanjem regulisalo napajanje bazena kasteluma vodom.

Vodotoranj na području Mediane mogao bi se definisati kao rezervoar protočno akumulacionog tipa. Bio je ukopan u vodonepropustljivo zemljište od žute gline. Imao je pre svega funkciju smirivanja, taloženja i filtriranja vode a onda distribucija krajnjem korisniku.

4.2. VILE U OKOLINI GRADA

U bližoj okolini grada otkrivene su luksuzne zgrade za stanovanje (*villa rustica habitatoria*) i prostrane zgrade za smeštaj i preradu poljoprivrednih proizvoda (*villa rustica fructuaria*). Domaćini ovih vila bila su privatna lica, veterani, imućni trgovci ili pripadnici rimske elite - *patriciji*.

Vila na Viniku je podignuta na istoimenom brežuljku. Vidljivi su temelji dve prostrane građevine, sa zidovima od lomljenog kamena u malteru., male debljine, što ukazuje da je reč o prizemnim objektima, privremenog karaktera. U njoj je pronađena ogromna količina (na desetine hiljada kolograma) rimskog novca iz perioda od druge polovine I veka do prve decenije III veka n.e. Novac je od čiste legure srebra i nađen je u velikim zemljanim sudovima - *pitosisima*. Zajedno sa novcem, koji nije bio u upotrebi (izvanredna očuvanost primeraka) nađeni su i kalupi za kovanje novca, što podržava pretpostavku da se radilo o državnoj riznici ili kovačnici novca.

U *vilama na Gorici i Ribniku* otkriveni su delovi vila sa mozaicima, kolekcije srebrnog posuđa i novca, a pored objekata za stanovanje nađene su i manje nekropole (porodične grobnice) u kojima su sahranjivani stanovnici vila.

Mediana je naselje sa vilama, predgrađe Naissusa udaljeno od grada oko 4,5km. Medianske vile nisu građene jedna uz drugu, već ih dele široki međuprostori. Sondažnim radovima je locirano oko 80 objekata sa naglašenom koncentracijom oko zgrade Muzeja. Pretpostavlja se da je ovo bio centar naselja.

Od nekadašnje Konstantinove palate ostao je peristil, dimenzija 75 x 65m, a pokriveni tremovi peristila patosani su mozaicima sa višebojnim geometrijskim motivima. Iz

severnog trema peristila ulazi se u carske prostorije sa figuralnim mozačnim podovima i delimično očuvanim freskama po zidovima.

Mnoštvo nađenih statua, govori o raskošnom uređenju prostorija palate. Palata je u jednom svom delu sadržala terme, koje su luksuzno građene. Neke od prostorija termi imaju mozaične ili podove popločane romboidnim pločicama od belog, poliranog mermera. Zidovi su bili ukrašeni freskama.

Istočno od palate, registrovano je nekoliko velikih i luksuznih objekata. Jedan od njih sa očuvanim mermernim stubovima i mermernom oplatom na zidovima opredeljen je kao javne terme. Sondama je otkriven i deo gradske kanalizacije i locirane su manje vile sa popločanim prolazima između njih. U zapadnom delu naselja, registrovan je niz manjih

objekata, primitivno građenih, neorganizovanih u urbanističkom smislu i pretpostavlja se da je tu stanovalo lokalno stanovništvo, koje je održavalo imanja oko palate. Na prostoru današnje "Elektronske industrije" nalazio se vojni logor, čija je funkcija bila odbrana

neutvrđenog medijanskog naselja. Prema arhivskom materijalu, logor je bio četvorougao oblika, sa masivnim zidovima debljine 1,5m i kulama.

Zapadno od logora, otkriven je objekat za prihvatanje, filtriranje i distribuciju vode. Nalazio se ispod temelja današnje "Fabrike katodnih cevi". Zbog velike važnosti, objekat je premešten na plato Medijane.

4.3. NEKROPOLE

Nekropole (grobnice) su otkrivene u okolini vila na Viniku, Gorici, Ribniku i Medijani, ali i na prostoru Gradskog polja (vojničko groblje od I veka n.e. i civilno groblje u II i III veku n.e) i Trga oslobođenja (II do IV vek n.e.). Posebno je značajna nekropola sa freskama u Jagodin - mali, koja je jedan od najznačajnijih spomenika ranohrišćanske arhitekture i umetnosti. Sagrađena je od opeka, sa unutrašnje strane je omalterisana tankim slojem maltera i oslikana freskama.

4.4. PUTEVI

Prostranu teritoriju grada presecali su putevi, popločani velikim kamenjem ili sa peščanom podlogom, širine 5 - 6m. Pored puteva nalazili su se i prateći objekti. Putevi su dobro održavani i dograđivani, što dokazuju *miljokazi* rimskih careva iz II i III veka n.e. Obzirom da su budući putevi građeni, uglavnom, na istoj trasi, ostaci antičkih puteva su slabo očuvani.

5. ZAKLJUČAK

Proučavanje i interesovanje za rimsku arhitekturu u našoj zemlji raste. Rimski Naissus je bio rodno mesto cara Konstantina. Konstantin će biti upamćen po tome što je donošenjem Zakona o verskim slobodama (Milanski edikt), 313. godine n.e, uveo hrišćanstvo kao državnu religiju. Imajući u vidu činjenicu da će se 2013. godine obeležiti 1700 godina Milanskog edikta, značaj Naissusa, kao njegovog rodnog grada, naročito dobija na značaju. Sam događaj pokrenuo je velike arheološke radove, naročito na Mediani, kao zaštićenom, ali nažalost, nedovoljno istraženom lokalitetu. Predviđena je rekonstrukcija Mediane i izgradnja velikog arheološkog parka.

Antički Naissus, na taj način, ipak nastavlja život, kako u smislu graditeljskih veština, umetničkog i zanatskog stvaralaštva, tako i kao vaspitačka i obrazovna snaga protkana u temelje nove civilizacije.

6. LITERATURA

- [1] Loma A., *Otkude Niš?*, Zbornik radova Niš i Vizantija I (priredio M. Rakocija), Niš 2003, 15-23
- [2] Petrović P., *Niš u antičko doba*, Niš 1976
- [3] Petrović P., *Naissus - zadužbina cara Konstantina*, u: *Rimski carski gradovi i palate u Srbiji*, (ed. D. Srejšević), Galerija SANU knj. 73, Beograd 1993, 57 -81.
- [4] Petrović P., *Mediana - rezidencija rimskih careva*, Beograd 1994, 13 - 54.
- [5] <http://www.niscafe.com/index.php/akvadukti-naissusa.html>
- [6] <http://maps.google.com/>